

## STAVOVI NASTAVNIKA OSNOVNIH ŠKOLA O INKLUZIJI

*Mr. sc. Selma Borić*

Filozofski fakultet, Tuzla, BiH

e-mail: [selma.boric@live.com](mailto:selma.boric@live.com)

*Prof. dr.sc. Ruža Tomić*

Filozofski fakultet, Tuzla, BiH

e-mail: [amelica84@live.com](mailto:amelica84@live.com)

### **Sažetak**

Stavovi prema osobama s posebnim potrebama stoljećima su bili segregirajući, naučeni kroz predrasude i neinformiranost. Uključenost učenika s posebnim potrebama u redovne razrede, osnovni je preduvjet školske i socijalne integracije, kao i promjene stavova prema učenicima s posebnim potrebama.

Opšti cilj ovog istraživanja je da se utvrde stavovi nastavnika osnovnih škola, na području općine Srebrenik, o inkluziji.

Istraživanjem je obuhvaćeno 120 nastavnika osnovnih škola na području općine Srebrenik. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem upućuju na pozitivan stav o inkluziji, ali i potrebu za edukacijom nastavnika, i drugih uvjeta neophodnih za provođenje inkluzije.

**Ključne riječi:** *Inkluzija, stavovi, djeca s posebnim potrebama, nastavnik*

## **1. Uvod**

Odnos prema djeci s posebnim potrebama stoljećima je bio segregirajući. Segregacija je bila zakonski regulirana, činila se tijekom odgoja i obrazovanja. Dominantnu ulogu u tom procesu uvijek su imali stručnjaci iz područja zdravstva, socijalne skrbi i specijalnog školstva. Glavni i sasvim dovoljni razlozi izdvajanja djece s intelektualnim i drugim teškoćama od svojih vršnjaka iz redovne škole, najbliže lokalne zajednice, bila su njihova oštećenja, nedostaci i teškoće. Tako se razvio medicinski model popravljivanja djeteta, njegove “pripreme” za školu, i “povratka” u najbližu lokalnu sredinu (Bratković i Teodorović, 2003). Whittaker i Kenworthy (1977) navode da sve manjkavosti specijalnog školskog sustava nisu mogle pratiti sposobnosti djece, i ostvariti prihvata različitosti u sredinama iz koje ona potječu, kao i činjenica da je izdvajanje učenika iz njihove lokalne sredine, škole, od vršnjaka i prijatelja krajnje štetno.

Već krajem šezdesetih godina 20. stoljeća, u svijetu se počelo preispitivati etička opravdanost izdvajanja djece s intelektualnim, i općenito osoba s teškoćama u razvoju, od ostatka populacije. Kritičko preispitivanje segregacijskog odgojno-

obrazovnog sustava, njegovih nedostataka i neuspjeha, pridonijelo je pojavi koncepata *normalizacije* i *integracije* sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. Princip normalizacije uveden je po prvi put u skandinavskim zemljama od strane Bank-Mikkelsena i Benk Nirje. U početku se odnosio samo na mentalno retardirane osobe. Prema Nirjeu princip normalizacije znači:

*“učiniti pristupačnima svoj mentalno retardiranoj djeci oblike i uvjete svakodnevnog života koji su što je moguće bliži redovnim uvjetima i tokovima života (Kovačević, Stančić, Mejovšek, 1988).*

Osnovni princip na kojem se bazira inkluzija je normalizacija. Stvaranje zajedničke okoline za sve članove društva je od velike važnosti kao početak reforme ka “normalizaciji” koja će voditi ka inkluziji. Koncept “normalizacije” je često krivo tumačen. Po tom su konceptu osobe s teškoćama “normalan” dio društva, odnosno, njihove potrebe i kvaliteta življenja moraju biti osigurane istim zakonskim propisima koje zadovoljavaju potrebe ostale populacije. Odnosi se i na prava osobe da iskusi ljubav i spolni odnos, prava osobe da ima djecu, da stvara prijateljstva i slično. Jednakost se odnosi i na zakonodavstvo vezano za zdravstvo, obrazovanje, socijalno osiguranje, zapošljavanje, i druge usluge zajednice.

Osobe s posebnim potrebama imaju odgovornosti i dužnosti spram drugih članova zajednice, dakle, cilj je omogućiti svakom pojedincu da osjeti dužnost i odgovornost, da doprinese koliko može, i istovremeno dobije koliko treba. U inkluzivnom društvu dijete s teškoćama u razvoju više ne mora prilagoditi svoje potrebe kako bi se moglo uklopiti u već postojeći sustav. U takvom društvu (obitelji, vrtiću, školi, radnom mjestu) sva su djeca i odrasle osobe članovi iste skupine (Bratković i Teodorović, 2002).

*“Integracija učenika s teškoćama u razvoju u redovne osnovne škole u sve većem broju zemalja u svijetu biva realnost, tako da se sve više uviđa činjenica da je integracija 'pravo' a ne 'prednost’” (Tomić, 2007., prema Dervišbegović, 1997).*

*„Školski sustav BiH, osobito poslijeratni period, prati proces transformacije specijalnog odgoja i obrazovanja. U neke škole se uvodi i djelomična integracija. S obzirom da je krajnji cilj odgoja i obrazovanja socijalna integracija, to je neophodan početak integracije djece sa smetnjama u razvoju još od predškolske dobi” (Tomić, 2007, 106).*

Stoga, s razlogom Čehić (2001) upozorava da bilo kakva segregacija djece s intelektualnim i drugim teškoćama nije nikome potrebna i da osjećaj odbačenosti i izoliranosti pogađa svaku osobnost više od najnižeg stupnja siromaštva. Isti autor dalje navodi kako su sve teškoće na koje se nailazi u primjerima integracije djece s teškoćama u razvoju ipak manji ograničavajući faktori od segregacije. To je još jedan razlog javljanja ideje o dokidanju svakog oblika izdvajanja tijekom školovanja, i potrebe uključivanja djece s posebnim potrebama i teškoćama u redovne škole, zajedno s ostalom djecom njihove razvojne dobi. Time bi se i stvorila socio-politička paradigma i tih nastojanja, tj. nastojanja inkluzivnog školovanja (Sekulić-Majurec, 1997). Kao nadogradnja devedesetih godina razvila se filozofija inkluzije koja podrazumijeva izjednačavanje prava osoba sa posebnim potrebama s

pravima "prosječne populacije." Ona je generirala socijalni model koji naglašava prava pojedinca, a rješenje vidi u promjeni stavova društva, prihvaćanju različitosti kao poticaja društvenog razvoja. Teži izgradnji tolerancije, uvažavanju individualnih razlika, poštivanja dostojanstva svakog pojedinca, i na bazi toga kreiranje društvenih odnosa i međusobnih interakcija. Oživotvorenje prava osoba sa posebnim potrebama, osim donesenih zakonskih akata, traži i ostvarivanje povoljnih uvjeta za njihovu realizaciju. Integracijom djece i mladeži u redovne škole omogućava se lakša, brža, i kvalitetnija socijalna integracija, kao cilj školovanja i osposobljavanja ove populacije.

### 1.1. Inkluzija

*"Stvoreni smo jednaki a različiti. Bez obzira na spol, izgled, sposobnosti, zdravlje ili smisao, stvoreni smo u jedno društvo. Važno je prihvatiti činjenicu da normalno društvo karakterizira raznolikost i mnogostrukost – ne ujednačenost i istovjetnost. Međutim, realnost je pokazala da su djeca i odrasle osobe čije se potrebe razlikuju od većine, provele velik dio života segrerirane zbog mnoštva neopravdanih razloga."* (Skjorten, 2000).

Pokretu inkluzije prethodio je pokret integracije. Kroz integraciju, društvo je pružilo ruke djeci s posebnim potrebama. Od devedesetih godina prošlog stoljeća inkluzija se nameće kao nadređeni pojam integraciji. Inkluzija (lat. Inclusio) znači uključivanje, sadržavanje, obuhvaćanje, podrazumijevanje; u stručnoj literaturi se objašnjava kao: biti uključen, pripadati, sudjelovati, biti s drugima, uvijek i samo zajedno sa svima u svojoj najbližoj lokalnoj sredini. Inkluzija ohrabruje i pomaže svakoj osobi sa posebnim potrebama da preuzme potpunu odgovornost za svoje ponašanje, i učenje uz pomoć roditelja-skrbnika, učitelja i edukatora, što značajno utječe na međusobnu komunikaciju i suradnju po principu "svi za jednoga, jedan za sve" (Teodorović, 1995). Neke definicije fokusiraju se na ljudskoj interakciji i inkluziju vide kao način borbe sa razlikama, odnosno, vrednovanje svakog djeteta kao člana školske zajednice. Neke od definicija inkluzije su:

- Biti jedan sa drugim- kako se nosimo sa različitostima i raznovrstošću (Forest-Pearpoint, 1992),
  - Biti član razreda redovne škole u skladu sa uzrastom, pohađajući iste časove, gdje ne prisustvovanje predstavlja značaj.
  - Imati prijatelje za vanškolske aktivnosti (Hall, 1996),
  - Inkluzivna škola je ona koja prihvaća svu djecu (Thomas, 1997).
- Mnogi autori (Tomić, 2007) navode sljedeće prednosti inkluzije:
- Inkluzija povećava sudjelovanje učenika, a umanjuje njihovu isključenost iz školske kulture, kurikuluma i odgovarajuće lokalne zajednice.
  - Inkluzija nastoji povećati kvalitetu škole i za učenike, i za zaposlene u njoj.
  - Potiče obostrane odnose između škole i lokalne zajednice.

- Inkluzija se brine za sudjelovanje i učenje svih učenika koji se mogu naći pod pritiskom isključivanja, a ne samo učenika s poteškoćama ili onih koji su kategorizirani kao učenici s posebnim potrebama.
- Inkluzija u obrazovanju je aspekt inkluzije u društvu.
- Raznosvrtnost je dragocjen resurs koji podržava princip- obrazovanje za sve.
- Svi učenici imaju pravo da se obrazuju u blizini svog doma.

Kako se ističe u Konvenciji o pravima djeteta, mi kao zajednica, smo obvezni naći načine susretanja s različitostima jednog obrazovnog sustava, koji priprema djecu za borbu sa svakodnevnim životnim problemima. Prvi korak u tom procesu prema Salamanka izvještaju(1994) je inkluzivna edukacija. Prava na inkluzivnu edukaciju utvrđena su nizom međunarodnih dokumenata:

1. Deklaracija o ljudskim pravima (UN, 1948) u kojoj se naglašava pravo svih ljudi na edukaciju i participaciju u društvu.
2. Konvencija o pravima djeteta (UN, 1989, objavljena 1991).
3. Obrazovanje za sve: Svjetska konferencija o obrazovanju za sve Jomtien, Thailand (UNESCO, objavljeno 1991 i 1992).
4. Jedinstvena politika rehabilitacije osoba s invaliditetom (Vijeće Europe, 1992; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži). Definirani su uvjeti neophodni za uključivanje osoba s posebnim potrebama u redovan sustav odgoja i obrazovanja.
5. Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s teškoćama (UN, objavljeno 1994).
6. Salamanka izjava o inkluzivnoj edukaciji (UNESCO, objavljena 1994, i u vidu konačnog izvješća 1995).

## 1.2. Stavovi

Stavovi zauzimaju važno mjesto u našem svakodnevnom životu; ponašanje je motivirano stavovima, te zbog toga utječu na naše postupke i predviđaju naše ponašanje. Da bi postali društvo koje prihvaća model inkluzije, odnosno, društvo u kojem svaki pojedinac ima jednaka prava i mogućnosti bez obzira na individualne različitosti, neophodna je i promjena stavova prema osobama s posebnim potrebama i teškoćama u razvoju.

Zbog toga nam poznavanje stavova pojedinaca ili socijalne grupe omogućava predviđanje njihovog ponašanja. Stav se može definirati kao tendencija pozitivnog ili negativnog reagiranja na neki objekt (Čudina i Obradović, 1975). Krech i Crutchfield (1976) definiraju stav kao trajnu organizaciju emotivnih, perceptivnih i kognitivnih procesa s obzirom na neki aspekt. Stavovi se sastoje od tri dijela: emocionalne ili osjećajne sastavnice koju čine emocionalne reakcije prema objektu stava( npr. drugoj osobi); spoznajne ili kognitivne sastavnice koja se odnosi na vjerovanje o objektu stava( drugoj osobi) i ponašajne, konativne ili voljne tj. čovjekove akcije u odnosu na objekt stava (Zvonarević, 1985). Mogu biti osobni i socijalni. Osobni stavovi su određeni karakteristikama pojedinca npr. stav prema prijatelju, prema roditeljima, prema nekom predmetu itd. Socijalni stavovi su

zajednički većoj grupi ljudi kao npr. stav prema rasama, nacijama, društvenom sustavu (Rott, 1990). Stavovi i odnos društva prema osobama s posebnim potrebama i teškoćama u razvoju se mijenjao tijekom društveno-povijesnog razvoja.

*“Vjerovatno je da mnoštvo uvjeta socijalno-ekonomskih, socijalnih i psiholoških određuju naročite stavove osobama sa oštećenjima. Negativni stavovi društvenih zajednica prema osobama s oštećenjima koji dovode do segregacijskog odnosa imaju i svoje psihološke izvore, od kojih su neki u bližoj, a neki u daljoj vezi s društveno-ekonomskim odnosima, a neki, čini se uopće nisu.”*  
(Kovačević, Stančić, Mejovšek, 1988).

Isti autori navode da ljudi žele biti slični svojoj okolini, kako bi na taj način osigurali svoju pripadnost toj okolini. Osobe s teškoćama u razvoju razlikuju se po određenim osobinama i ponašanjem od ostale populacije, pa izazivaju različite reakcije kod ljudi, naročito kod nesigurnih ljudi. Često se razvijaju predrasude (stav da se o nekome misli, osjeća ili reagira samo na temelju njegove pripadnosti nekoj društvenoj skupini) i stereotipi (pojednostavljena slika ili generalizacija o ljudima, zasnovana na onesposobljenju, rasi, religiji, spolu, ili na ograničenim, ponekad netočnim informacijama). Rezultat takvih stavova su najčešće neprijateljski odnosi, diskriminacija, konflikti i zlostavljanje. Stavovi su često otporni na promjene, o čemu svjedoče još uvijek prisutne teškoće u vezi s rasnom i spolnom diskriminacijom. Najvažniji razlog teškoći u mijenjanju stavova je njihov funkcionalni karakter, jer služe kao ustaljeni standardi koji omogućavaju da ocjenjujemo različite i brojne situacije (Kretch i Cruthfield, 1976).

Isti autori navode važne čimbenike u oblikovanju stavova, a to su: dodir s objektom stava, promjene na objektu, situacijska promjena, promjene u pripadnosti skupini, nametnute promjene u ponašanju i uloga obavještanja. Svi ovi čimbenici izvori su segregacijskih stavova, i specifične reakcije na različito i neobično. Važan uvjet za odstranjivanje nepoželjnih segregacijskih reakcija društva prema osobama s teškoćama u razvoju je edukacijska, i šira socijalna integracija (Tomić, 2007). Prema tome, osnovni preduvjet i posljedica inkluzije je promjena stavova, vrijednosti, i ponašanja prema djeci s posebnim potrebama, kroz međusobni kontakt i djelovanje svih zajedno, pozitivnim iskustvima, i učenjem jednih od drugih. Škola je svakako mjesto gdje se različitost mora prepoznati i poštovati, i shvatiti kao bogatstvo. Igrić(2001) upozorava da je za obrazovanje, a posebno razvitak samopouzdanja djeteta s posebnim potrebama i njihovo socijalno ponašanje, važno prihvaćanje roditelja i vršnjaka, te da će takav stav razviti djetetove potencijale. Kiš-Glavaš (1999) u svojim mnogobrojnim istraživanjima stavova vršnjaka nalazi da pozitivan stav prema djeci s posebnim potrebama pomaže u prevladavanju teškoća s kojima se susreću zbog svog oštećenja. Isti autor navodi da su značajni činitelji u promicanju stavova vršnjaka prema osobama s posebnim potrebama pozitivni stavovi i očekivanja nastavnika (imitacija, učenje prema modelu), kao i poučavanje vršnjaka o specifičnostima pojedinih oštećenja. Imajući ovo na umu, sasvim je jasno da će pozitivan stav pomoći prevladavanju teškoća s kojima se susreću djeca s posebnim potrebama.

### 1.3. Tko su djeca s posebnim potrebama?

Ranije, na prostorima bivše Jugoslavije, koristila se različita terminologija za djecu koja imaju razvojne probleme, te im je potrebna posebna skrb i školovanje (invalidna, onespobljena, hendikepirana, ometena u psihičkom i fizičkom razvoju i sl.). Sada se u našoj zemlji, uglavnom koristi termin "djeca sa posebnim potrebama." Ovaj termin pored djece ometene u psihičkom i fizičkom razvoju, obuhvata i nadarenu djecu, djecu bez roditelja, izbjeglice, povratnike, i djecu nekih manjina npr. romsku djecu. Termin "posebne potrebe" uveden je 1993. godine u dokumentu koji je potvrđen na Simpoziju o djeci sa posebnim potrebama u Salamanki-Španjolska (Šarenac, 1999). Često se u stručno-znanstvenoj, zakonodavnoj i svakodnevnoj upotrebi susreću brojni termini poput, djeca s teškoćama u razvoju" ili "djeca s posebnim edukacijskim potrebama."

Učenike koji zaslužuju posebnu pozornost nazivati ćemo, dakle, posebnim učenicima, ujedinjavajući tako sve kategorije bez obzira na etiologiju (uzroci u obitelji, školi ili učeniku), način izražavanja takvih posebnosti ili aspekt pojedinih disciplina (pedagogija, psihologija, sociologija, mentalna higijena i druge)(Jurić, 2004). Djeca svih dobi se međusobno razlikuju po tjelesnim, intelektualnim sposobnostima, kao i po vještinama, znanju, ponašanju, ličnosti i sl. Razlike proizlaze iz nasljednih osobina, temperamenta, sposobnosti za učenje, iskustava djece, o vrsti i stupnju oštećenja (motorika, sluh, vid i dr.) ili intelektualnog oštećenja. Zbog toga, stupanj razvoja i prilagođenosti djeteta uveliko ovisi o težini invaliditeta, sposobnosti učenja i uvjeta iz okoliša djetete, poput komunikacije s odraslima, iskustva s vršnjacima, u školi ili vrtiću.

Jedna od najprihvatljivijih klasifikacija razlikuje:

1. teškoće učenja
2. specifične teškoće učenja i ADHD
3. emocionalne teškoće i poremećaji u ponašanju
4. tjelesni invaliditet i kronične bolesti
5. oštećenje sluha
6. oštećenje vida
7. autizam
8. poremećaji govorno-glasovne komunikacije
9. višestruke teškoće
10. darovitost (Igrić, 2001).

Svaka od navedenih vrsta i stupnja teškoća u razvoju kod djece, izazivaju specifične probleme i potrebe koje zahtijevaju:

- Primjenu posebnih odgojno-obrazovnih i rehabilitacijskih postupaka za uspostavu uspješnog funkcioniranja djece s posebnim potrebama,
- Primjena specifičnih pomagala, sredstava i opreme za ostvarivanje odgojno-obrazovnih i rehabilitacijskih zadataka,
- Osposobljeno i educirano rehabilitacijsko osoblje koje radi s djecom, roditeljima, nastavnicima, i pruža savjetodavnu pomoć.

## 1.4. Nastavnik

Nastavnik i učenik su osnovni faktori koji komunicirajući stvaraju nastavni proces. Nastavnik, učitelj, profesor, je stručno-pedagoški osposobljena osoba koja planira, priprema i izvodi nastavu i cjelokupan odgojno-obrazovni rad u školi i drugim pedagoškim institucijama (Tomić i Osmić, 2005). Kao neposredni izvoditelj nastavnog procesa učitelj/nastavnik igra primarnu ulogu u uspješnom odgojno-obrazovnom uključivanju učenika s posebnim potrebama u redovne razrede. On je taj koji provodi, preispituje i mijenja programske zahtjeve u skladu sa sposobnostima, znanjem, interesima i potrebama učenika, uz istovremenu interakciju s njima. Zbog toga i igra ključnu ulogu u školovanju učenika (Stančić, Ivančić, 1999).

## 2. Metoda

### 2.1. Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je ispitati, kritički analizirati, utvrditi i interpretirati stavove nastavnika osnovnih škola o inkluziji, mogućnostima provedbe i neophodnim uvjetima za inkluzivnu nastavu.

U BiH se prvi put pristupilo integraciji djece s teškoćama i posebnim potrebama, početkom rada UNOS-PRINT PROJEKTA pod nazivom: "Integracija jedan mogući eksperiment u Bosni i Hercegovini." U periodu od lipnja 2001. do lipnja 2002. godine, realiziran je važan projekt za BiH, projekt međunarodne zajednice EC-TAER: "Zajednička strategija za modernizaciju osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini." Pored niza dokumenata koji su predloženi vrlo je značajan dokument i Organizacijska mreža za inkluziju (Milovanović, 2001). Značajno je spomenuti i pilot projekat "Školovanje prilagođeno djeci sa posebnim potrebama u redovnoj osnovnoj školi u BiH", koji je imao cilj da se testiraju najbolje metode rada u edukaciji učitelja, roditelja i stručnog tretmana djece sa posebnim potrebama. Projekt je realiziran u 16 osnovnih škola, gdje je nakon opservacije evidentirano 195 učenika s posebnim potrebama (Milovanović, 2001). Kako ističe Tomić (2007; prema Mešalić i sur., 2004), integracija djece i omladine s teškoćama u razvoju u redovan školski sistem u BiH je u fazi stvaranja pretpostavki za integraciju, te je cilj ovog istraživanja ispitati stavove nastavnika o inkluziji i neophodnim uvjetima za njenu primjenu u školama na području općine Srebrenik.

### 2.2. Problemi istraživanja

Sukladno navedenim ciljevima, definisani su sljedeći problemi istraživanja:

1. Ispitati stavove nastavnika o inkluziji.
2. Ispitati stavove nastavnika o mogućnostima provođenja inkluzije u školama na području općine Srebrenik.

### 2.3. Hipoteze

Sukladno postojećim teorijskim konceptima i dosadašnjim istraživanjima, kreirane su glavne hipoteze istraživanja:

1. Pretpostavljamo da su stavovi nastavnika o inkluziji pozitivni, i da podržavaju inkluziju.

2. Pretpostavljamo da nastavnici smatraju da je moguće provesti inkluziju u dosadašnjim uvjetima rada, ali uz određene uvjete i izmjene.

### 2.4. Sudionici

Istraživanje je obuhvatilo prigodni uzorak od 120 nastavnika osnovnih škola sa područja općine Srebrenik.

### 2.5. Mjerni instrumenti

U svrhu ispitivanja hipoteza ovog istraživanja, korišteni su sljedeći mjerni instrumenti: *anketni list za nastavnike*

### 2.6. Postupak

Istraživanje je vršeno na području općine Srebrenik. Prije samog prikupljanja podataka vršene su pripreme za istraživanje, koje su se sastojale u posjetama škola, razgovoru sa ravnateljem, nastavnicima, kako bi objasnili važnost provođenja ovog istraživanja. Ispitivanja su bila anonimna. Ispitanici su dobrovoljno sudjelovali u ispitivanju.

## 3. REZULTATI

### 3.1. Stavovi nastavnika iz redovnih škola prema inkluziji učenika s posebnim potrebama

U ovom poglavlju analizirani su rezultati dobiveni ispitivanjem nastavnika iz redovnih škola o inkluziji učenika sa posebnim potrebama u redovne škole. Struktura odgovora je predstavljena u tablici 1.

**Tablica br. 1** *Podržavate li inkluziju u obrazovanju*

Odgovor	Broj odgovora	
	<i>f</i>	<i>%</i>
a) Odgovor "DA"	<b>62</b>	<b>51,66</b>
b) Odgovor "NE"	<b>22</b>	<b>18,33</b>
c) Neodlučan/na sam	<b>36</b>	<b>30,00</b>



Iz tablice je vidljivo da postoje značajne razlike u odgovorima nastavnika. Međutim, da bismo saznali jesu li mišljenja nastavnika ili dobiveni rezultati statistički značajni, izračunali smo hi-kvadrat test. Hi-kvadrat test računali smo na temelju opaženih i slučajnih frekvencija prema formuli:

$$\chi^2 = \sum \frac{(OP - O\check{C})^2}{O\check{C}}$$

<i>OP</i>	<i>OČ</i>	$(OP - O\check{C})^2$	$\frac{(OP - O\check{C})^2}{O\check{C}}$
62	40	$22^2$	$\frac{484}{40} = 12.1$
32	40	$18^2$	$\frac{324}{40} = 8.1$
36	40	$4^2$	$\frac{16}{40} = 0.4$
			$\chi^2 = 12.1 + 8.1 + 0.4 = \mathbf{20.6}$

Dobiveni vrijednost *hi-kvadrat*, na drugom stupnju slobode, značajno odstupaju od granične vrijednosti *hi-kvadrata* na razini 0,05 (5,991). Na temelju toga zaključujemo da je dobiveni *hi-kvadrat* statistički značajan, odnosno, da nastavnici podržavaju inkluziju u obrazovanju.

#### 4.2. Inkluzivno obrazovanje u dosadašnjim uvjetima rada škola

Inkluzivno obrazovanje zahtijeva posebne uvjete rada, didaktičku opremljenost, osposobljenost kadrova itd. Zato smo provjerili stavove nastavnika o opremljenosti i uvjetima za inkluziju u našim školama. Rezultati su prikazani u tablica 3.

**Tablica 3.** *Smatrate li da je inkluziju moguće provesti u dosadašnjim uvjetima rada u školi*

Odgovor	Broj odgovora	
	<i>f</i>	%
a) Odgovor "DA"	15	12,50
b) Odgovor "DA", ali uz određene uvjete i izmjene	73	60,83
c) Odgovor "NE"	32	26,67

Na osnovu dobijenih podataka, opravdano je tvrditi da se mišljenja nastavnika mogu smatrati statistički značajnim. Zato možemo zaključiti da je inkluziju moguće provesti u našim školama, ali uz određene uvjete i izmjene.

#### 4.2.1. Neophodni uvjeti za inkluzivnu nastavu

Važno je istaći da inkluzija ne predstavlja samo uključivanje učenika s posebnim potrebama u redovnu školu, već i osiguravanje neophodnih uvjeta rada za integraciju učenika s posebnim potrebama u redovne razrede. Neki od uvjeta za inkluzivnu nastavu su prikazani u tablici br. 4. Nastavnici su rangirali neophodne uvjete za inkluzivnu nastavu.

Tablica 4. *Neophodni uvjeti za inkluzivnu nastavu*

Odgovor	Broj odgovora	
	<i>f</i>	%
a) Dodatna edukacija nastavnika	75	62,50
b) Suradnja nastavnika i stručnih suradnika	19	15,83
c) Manji broj učenika u odjeljenjima	23	19,16
d) Suradnja nastavnika i roditelja	1	0,83
e) Opremljenost škole didaktičkim materijalima za inkluzivnu nastavu	2	1,67

Dakle, nastavnici smatraju da je prvi neophodan uvjet za inkluzivnu nastavu njihova dodatna edukacija, zatim manji broj učenika, te suradnja sa stručnim suradnicima.

## 5. ZAKLJUČCI

Ispitivanjem stavova nastavnika osnovnih škola o inkluziji, mogućnostima provedbe i neophodnim uvjetima za inkluzivnu nastavu, na prigodnom uzorku od 120 nastavnika osnovnih škola sa područja općine Srebrenik, došlo se do sljedećih zaključaka:

1. Stavovi nastavnika iz redovnih škola o inkluziji učenika s posebnim potrebama su općenito pozitivni. Tako 51,66% nastavnika ima pozitivan odnos prema inkluziji; 30% nastavnika je neodlučno, a samo 18,33% nastavnika ima negativan stav prema inkluziji učenika s posebnim potrebama. Dobiveni hi-kvadrat ukazuje na statistički značajne razlike u odgovorima, pa je potvrđena postavljena hipoteza da su stavovi nastavnika o inkluziji pozitivni, i da podržavaju inkluziju.

2. Rezultati istraživanja potvrđuju postavljenu hipotezu da je inkluziju moguće provesti u dosadašnjim uvjetima rada u školi, ali uz određene uvjete i izmjene. Dobiveni rezultati pokazuju da je razlika u odgovorima statistički visoko signifikantna. Tako, 60,83% nastavnika izjasnilo se da je inkluziju moguće provesti

u dosadašnjim uvjetima rada u školi, ali uz određene uvjete i izmjene. Neophodne uvjete za inkluzivnu nastavu, najčešće su nastavnici rangirali na sljedeći način:

- a) dodatna edukacija nastavnika
- b) manji broj učenika u odjeljenjima
- c) suradnja nastavnika i stručnih suradnika
- d) opremljenost škole didaktičkim materijalom za inkluzivnu nastavu
- e) suradnja nastavnika i roditelja

Nastavnici smatraju, njih 62,5% da je prvi neophodan uvjet za inkluzivnu nastavu njihova dodatna edukacija, zatim, 15,83% nastavnika smatra da je najvažniji uvjet manji broj učenika u odjeljenju; 19,16% nastavnika odlučilo se za suradnju nastavnika i stručnih suradnika; 1,67% opredijelilo se za opremljenost škole didaktičkim materijalom za inkluzivnu nastavu, a samo 0,83% smatra primarnim suradnju nastavnika i roditelja.

## Literatura

- BRATKOVIĆ, D. i TEODOROVIĆ, B. (2002), *Inkluzivna edukacija*, *Zbornik radova: Odgoj, obrazovanje, rehabilitacija djece i mladeži s posebnim potrebama*.
- BRATKOVIĆ, D. i TEODOROVIĆ, B. (2003), *Inkluzivna edukacija*. Priručnik seminara za edukaciju III: *Deinstitucionalizacija djece s teškoćama u razvoju*, 67-83.
- ČUDINA, M. i OBRADOVIĆ, J. (1975), *Psihologija*, Zagreb: Panorama.
- ČEHIĆ, E. (2001), *Psihološko-pedagoške pretpostavke odgoja i obrazovanja djece s posebnim potrebama*, *Zbornik radova međunarodnog simpozija "Društvena i odgojno- obrazovna briga o osobama s posebnim potrebama, danas i sutra"*, str. 27-32.
- DERVIŠBEGOVIĆ, M. (1997), *Socijalna pedagogija sa andragogijom*, Sarajevo.
- IGRIĆ, LJ. (2001), *Dijete i društvo*, *Časopis za promicanje prava djeteta*, broj 3, str. 293-300
- JURIĆ, V. (2004), *Metodika rada školskog pedagoga-psihologa*, Zagreb: Školska knjiga.
- KIŠ-GLAVAŠ, L. (1999), *Promjena stava učitelja prema učenicima usporenog kognitivnog razvoja*, *Disertacija*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- KOVAČEVIĆ, V., STANČIĆ, V. i MEJOVŠEK, M. (1988), *Osnove teorije defektologije*, Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- KRETCH, D. i CRUTEHFIELD, R.S. (1976), *Elementi psihologije*, Beograd: Naučna knjiga.
- MEŠALIĆ, Š., MAHMUTAGIĆ, A. i NADŽIHASANOVIĆ, H. (2004), *Edukacija i socijalizacija učenika usporenog kognitivnog razvoja*.
- MILOVANOVIĆ, V. (2001), *Priručnik za inkluzivnu nastavu*, Humanitarna organizacija "Duga".
- ROTT, N. (1990), *Opšta psihologija*, Beograd.
- SEKULIĆ-MAJUREC, A. (1997), *Integracija kao pretpostavka uspješne socijalizacije djece i mladeži s teškoćama u razvoju: očekivanja, postignuća, perspektive*. *Društvena istraživanja*, broj 6.
- STANČIĆ, Z. i IVANČIĆI, Đ. (1999), *Nastavnik-čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju učenika usporenog kognitivnog razvoja*. (U: *Nastavnik-čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju*, Rijeka: Filozofski fakultet).

- ŠARENAC, O. (1999), Teorija i praksa specijalnog školstva u BiH, Tuzla.
- TEODOROVIĆ, B. (1995), Priručni materijal za kolegije Metodika rada mentalno zaostalim licima, Tuzla, Fakultet za defektologiju Univerziteta, broj 1 i 3.
- TOMIĆ, R. (2007), Integrativna pedagogija, Tuzla.
- TOMIĆ, R. i OSMIĆ, I. (2005), Didaktika, Zenica: Pedagoški fakultet.
- Zakon o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju, Sl. novine TK br. 6/2004. O obrazovanju djece sa posebnim potrebama.
- ZVONAREVIĆ, M. (1985), Socijalna psihologija, Zagreb: Školska knjiga.

Metodički obzori 7(2012)3

*Preliminary announcement*

UDK: 371.12.046.12:376

Received: 1. 5. 2012.

## ATTITUDES ELEMENTARY SCHOOLS TEACHER'S TOWARD INCLUSION

*Selma Borić, MSc*  
Faculty of Philosophy, Tuzla,  
Bosnia and Herzegovina  
e-mail: [selma.boric@live.com](mailto:selma.boric@live.com)

*Prof. Ruža Tomić, PhD*  
Faculty of Philosophy, Tuzla,  
Bosnia and Herzegovina  
e-mail: [amelica84@live.com](mailto:amelica84@live.com)

### Summary

Throughout the century, due to prejudice and the fact of not being, persons with special needs, have always been segregated. The activation of persons with special needs into regular schooling, as well as the change of attitudes towards students with special needs is the main postulate for school and social integration.

The main aim of this diploma paper is to define elementary school teacher's attitudes in Srebrenik toward inclusion.

This exploration includes attitudes of 120 teachers in elementary schools in Srebrenik. The results indicate positive attitudes towards inclusion, but they also indicate the need for an ongoing education of teachers and other requirements in order to enforce inclusion.

**Key words:** *Inclusion, attitudes, children with special needs, teacher*